

PAPER DETAILS

TITLE: Süfyan es-Sevrî'nin Fikihçiligi

AUTHORS: Abdulkadir TEKIN

PAGES: 115-143

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/19687>

SÜFYAN ES-SEVRÎ'NİN FIKİHÇİLİĞİ*

Abdülkadir TEKİN**

Öz

Süfyan es-Sevrî (ö.161/778), Emevî devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu bir zamanda dünyaya gelmiş, bu yıkılışa tanık olmuş ve ardından kurulan Abbâsi devleti içerisinde otuz yılını geçirmiştir. Süfyan es-Sevrî fıkıh mezheplerinin teşekkül ettiği hicri II. asırda fıkıhta “müstakil bir mezhep sahibi” olarak bilinmektedir. “Sevrî mezhebi” hicri VII. asra kadar varlığını sürdürebilmiştir. Süfyan es-Sevrî'nin fikhî görüşlerine baktığımızda onun zaman zaman Hicaz ekolü ve Kûfe ekolü, yer yer de bu iki ekol arasında bir çizgide bulunduğu görülmektedir. Bazı tabakât kitapları Süfyan es-Sevrî'yi “Ehl-i Eser”in, bazıları da “Ehl-i Rey”in temsilcisi olarak nitelendirmektedirler. Bu durum Süfyan es-Sevrî'nin her iki ekolün de görüşlerine muvâfık fikhî ictihadlarının olmasından kaynaklanmaktadır. Süfyan es-Sevrî'yi salt olarak Irak ya da Hicaz ekolü içerisinde değerlendirmek yerine Sevrî'nin bu iki ekol arasında müstakil içtihatlar yapabilen bir müçtehit olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bize göre ise Süfyan es-Sevrî Irak/Kûfe ve Hicaz ekolleri arasında yer alan bir fıkıh âlimi olmakla beraber sahabeden İbn Mes'ud'un öncülüğünü yaptığı Irak/Kûfe ekolüne daha yakın bir çizgide durmuştur.

Anahtar Kelimeler: Süfyan es-Sevrî, Müctehid, Fıkıh, Usûl-ü Fıkıh, Mezhep.

Islamic Jurisprudence of Sufyan al-Thawra

Abstract

Born in the time in which Emevi state was on the brink of collapse, Sufyan al-Thawra witnessed its collapse and subsequently spent 30 years in Abbasi state founded upon the collapse of Emevis. Sufyan al-Thawra was known to have a distinct interpretation of Islamic jurisprudence in the 2nd century (Islamic calendar) in which different interpretations of islamic jurisprudence started to be formed. When looked at his own interpretations of Islamic jurisprudence,

* Bu makale “Süfyan es-Sevrî ve Fıkıh İlmindeki Yeri” (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2014) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, a_kadirtekin@sinop.edu.tr.

Sufyan al-Thawra was seen occasionally to be following the Hijaz, Kufa school of thoughts and rarely stood between them. Some “tabaqat books” described him either as a representative of Ehli Eser or Ehli Rey. It was due to his interpretations which were suitable in both of the school of thoughts. it would better to introduce him as an interpreter of Islamic law (Mujtahid) who could interpret between these two distinct Islamic schools through using ra’y and hadith in a balanced way instead of being identified a mere follower of Iraq or Hijaz school. What we considered was that he was an islamic scholar standing between these school of thoughts and also stood in the point closer to Iraq/Kufa thought pioneered by İbn Mesud who was a companion of prophet Mohammed (Peace and blessings be upon him)

Key Words: Sufyan al-Thawra, Mujtahid, Islâmic Jurisprudence Law, Method of Fiqh, Madhhab.

Giriş

II-VIII. yüzyıllar arası fıkıhın bağımsız bir ilim dalı haline gelmesi ve mezheplerin oluşması bakımından önemli bir zaman dilimidir. Hicrî ikinci asırda yaşayan birçok fakih, kendilerinden sonra yüzyıllar boyu takip edilen mezhep imamları olarak görülmüştür. Bu mezheplerin bir kısmı günümüze kadar gelmişse de bir kısmının zamanla tabileri kalmamıştır. Süfyan es-Sevrî (ö.161/778), fıkıh mezheplerinin teşekkül ettiği hicrî ikinci asırda Ebû Hanîfe (ö.150/767) ile birlikte yaşamış, kendi adıyla anılan müstakil bir mezhep sahibi olan, aynı zamanda muhaddis, müfessir ve mutasavvıf bir alimdir. Bu çalışmada Hamdun el-Kessâr (ö.271/888), Cüneyd-i Bağdadî (ö.297/910) gibi önemli mutasavvıfların müntesibi olduğu¹ ve hicri VII. asra kadar varlığını sürdürebilen ancak zamanla mezhebinin tabisi kalmayan Süfyan es-Sevrî’nin (ö.161/778) fıkıhçılığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tebeu’t-tâbi’în devrinin önemli şahsiyetlerinden olan Süfyan es-Sevrî’nin, 97/715 senesinde Emevî halifesi Süleyman b. Abdilmelik’in döneminde doğduğu görüşü, ilim ehline mu’teber addedilir.² Emevî

¹ Muhammed b. Hallikân, *Vefeyâtü’l-Âyân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, Kahire, 1299, c. 2, s. 227.

² Bkz. İshâk b. Nedîm, *el-Fihrist*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1978, c. 1, s. 315; Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye, Beyrut, ty., c. 9, s. 172; Ebû Abdullah ez-Zehbî, *Tezkiretü’l-Huffâz*, Dâru’t-Turâsî’l-‘Arabî, Beyrut, 1374, c. 1, s. 206; Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1984, c. 4, s. 114.

devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu bir zamanda dünyaya gelen, bu yıkılışa tanık olan ve ardından kurulan Abbâsi devleti içerisinde otuz yılını geçiren³ Sevrî, Abbâsîler döneminde Halife Mansûr'un kadılık teklifini kabul etmediğinden dolayı siyasi idarenin baskısıyla kaçak yaşamak zorunda kalmış ve bu yıllarda ekonomik durumu daha da kötüleşmiş, hatta zaman zaman günlerce aç kaldığı bile olmuştur.⁴ Bu dönemde ailesi ona çok defa yardım etmiştir.⁵

Süfyan es-Sevrî'nin yaşadığı Emevîlerin son dönemleri, İslâmî ilimlerin disipline edildiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Hadislerin ve fıkıhın daha önceki devirlerde toplanıp yazıya geçirildiği bilinmektedir. Bu iki ilim dalı dışındaki bütün İslâmî ilimlerin tedvini ise Abbâsîler döneminde başlamıştır.⁶ Hicrî ikinci asra girerken, İslâm toplumunda çeşitli fikhî ekoller oluşmuştur. Bunlar:

“Re’y Ağırıklı Irak/Kufe Ekolü”; Kur’ân ve Sünnet ile birlikte re’yi de çok fazla kullanan bir ekoldür. Bu ekolün temsilcileri olarak Hammâd b. Süleyman (ö.120/738), Medineli olduğunu bildiğimiz Râbiatu’r-Re’y (ö.136/753) ve Ebû Hanîfe (ö.150/767) zikredilebilir.⁷

“Eser Ağırıklı Medine/Hicaz Ekolü”; Kur’ân ve Sünnet merkezli bir ekoldür. Bu ekolün mümessilleri olarak Sa’îd b. el-Müseyyib (ö.93/712), Zübeyr b. Avvâm (ö.94/712) ve İmam Mâlik (ö.179/796) gösterilebilir.⁸

“Birleştirici (Memzuc) Ekol”; yukarıdaki iki ekolün kural ve metodlarını birleştirerek kullanan bu ekolün temsilcileri olarak ise; Evza’î (ö. 157/774) ve Süfyan es-Sevrî (ö.161/778)⁹ gösterilebilir.

Abbâsîlerin ilk iki yüzyılı, fıkıhın tedvin edildiği ve mezheplerin teşekkül ettiği dönemdir. Dört Halife ve Emevîler döneminde daha çok çevre ve üstat ayrılığı ile fıkıh hükümlerinin ortaya konulmasında kul-

³ Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü’l-Hancı, Kahire, 2001, c. 8, s. 492.

⁴ Ebu Nu’aym el-İsfahânî, *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtu’l-Esfîyâ*, Matbaatu’s-Saâde, 1979, c. 7, s. 63.

⁵ Abdulmu’id Aykul, Süfyan es-Sevrî ve Ceza Hukukuna İlişkin Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 35.

⁶ Celâleddin es-Suyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, thk. Muhammed Muhyiddin, Matbaatu’s-Saâde, Mısır, 1952, s. 261.

⁷ Hâşim Abdîyâsin el-Meşhedânî, *Süfyanü’s-Sevrî ve Eseruhû fi’t-Tefsîr*, Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, Lübnan, 2006, s. 42.

⁸ Meşhedânî, *Süfyanü’s-Sevrî*, s. 42.

⁹ Meşhedânî, *Süfyanü’s-Sevrî*, s. 42.

lanılan malzeme farklılığına dayanan Hicaz ve Irak ekolleri, yerlerini Emevîler'in son döneminden itibaren, hadis ve re'yin İslâm hukukunun kaynakları arasında yer alıp almayacağı veya ne ölçüde yer alacağı ayırımına dayanan hadis ve re'y ekollerine (ehl-i hadîs, ehl-i re'y) bırakmıştır.¹⁰

Bir kısım alimler Süfyan es-Sevrî'yi "Ehl-i Hadis" in temsilcileri arasında sayarken, bir kısmı da onu "Ehl-i Rey" in içerisinde değerlendirmişlerdir. Süfyan es-Sevrî'yi salt olarak "Ehl-i Hadis" ya da "Ehl-i Rey" içerisinde değerlendirmek yerine Sevrî'nin bu ikisi arasında müstakil içtihatlar yapabilen bir müçtehit olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Zira Süfyan es-Sevrî zaman zaman re'ycilerin eserden uzaklaştıkları yerde esere yaklaşmış, esercilerin re'ye gitmediği yerlerde ise re'ye yaklaşmıştır. Bununla birlikte Sevrî, Irak ve Hicaz ekolleri arasında içtihatlar yapmış bir fıkıh alimi olmakla beraber "Ehl-i Rey" olarak bilinen Irak/Kûfe ekolüne daha yakın bir çizgide durmuştur.

a. Süfyan es-Sevrî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri

Süfyan es-Sevrî'nin babası Sa'îd b. Mesrûk (ö.126/755) tabi'înden olup, Ebû Hanîfe'nin hocalığını yapmış, çokça hadis rivayet etmiş, Kütüb-i Sitte yazarlarınca da sika bir ravi olarak kabul edilen birisidir.¹¹ İşte Süfyan es-Sevrî hadis ve fıkıh kültürünün temelini böyle bir babadan almıştır. Cafer-i Sadık'a da öğrencilik yapmış olan Sevrî, ehl-i beyte göstermiş olduğu saygıdan ve hocasının Cafer-i Sadık olmasından dolayı Şii olmakla itham edilmiştir.¹²

Hac ve ilim tahsili sebebiyle pek çok defa Hicaz'a giden Sevrî, Amr b. Dinar (ö.126/744), Ebû'z-Zinad (ö.130/748), Rebîa b. Ebî Abdurrahman (ö.137/753) ve Yahya b. Sa'îd el-Ensârî (ö.143/760) gibi tâbi'în âlimlerinden tefsîr, hadis ve fıkıh öğrenmiştir.¹³ Ayrıca bu hac yolculuklarında Malik b. Enes (ö.179/796) gibi bu bölgenin âlimleriyle; Ebû Hanîfe (ö.150/767) ve Evza'î (ö.157/774) gibi İslâm dünyasının diğer

¹⁰ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", DİA, c. 1, İstanbul, 1988, s. 42.

¹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâvud ve Ali Ebû Zeyd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986, c. 6, s. 392.

¹² İbn Nedîm, *el-Fihrist*, c. 1, s. 2667; Zehebî, *Siyer*, c. 7, s. 241.

¹³ Recep Özdirek, Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyan es-Sevrî", DİA, c. 38, İstanbul, 2010, s. 23.

bölgelerinden gelen âlimlerle de tanışmış ve onlarla fikir alışverişinde bulunup ilmî tartışmalar yapmıştır.¹⁴

Zehebî; Sevrî'nin, yüz otuz tabî'in âlimiyle görüşüğünü ve yaklaşık altı yüz kişiden ilim öğrendiğini kaydederek, bin civarında öğrencisinin olabileceğini belirtir.¹⁵ Süfyan es-Sevrî; Abdullah b. Mes'ûd'a (ö.32/652) ve Hz. Ali'ye (ö.40/661) dayanan Kûfe fıkıh geleneğinin yaşayan temsilcileri durumundaki Hammad b. Ebî Süleyman (ö.120/737), Ebû İshak es-Sebî (ö.128/746), İbn Şübrüme (ö.144/761), Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leyla'dan (ö.148/765) ilim öğrenmiştir.¹⁶

Sevrî, özellikle miras hukuku alanında el-A'meş'ten (ö.148/765) istifade etmiştir.¹⁷ Sevrî, Basra'da Eyyûb es-Sahtiyânî (ö.131/749), Abdullah b. Avn (131/748), Asım el-Ahvel (ö.142/759) ve Osman el-Bettî'den (ö.143/760); Dimeşk'te ise Evza'î'den (ö.157/774) faydalanmıştır. Hicaz bölgesinde bulunduğu sıralarda ise Mekke'de Amr b. Dinar'ın (ö.126/743) yanı sıra İbn Cüreyc'den (ö.149/766); Medine'de Abdullah b. Dinar (ö.127/744), Ebû'z-Zinâd (ö.130/747), Rebîa b. Ebî Abdurrahman (ö.137/753) ve Yahya b. Sa'îd el-Ensârî (ö.143/760) gibi tâbi'in âlimlerinden tefsîr, hadis ve fıkıh öğrenmiştir.¹⁸

Süfyan es-Sevrî: "*Fakîhlerimiz İbn Şübrüme (ö.144/761) ve İbn Ebî Leylâ'dır (ö.148/765).*"¹⁹ diyerek fıkının dayandığı âlimlere işaret etmiştir. İbn Şübrüme ve İbn Ebî Leylâ'nın fıkını incelediğimiz zaman, bu iki fakîhin hukuk metodunun Sevrî'nin hocalarından Hammâd b. Ebî Süleyman'a, Hammâd b. Ebî Süleyman'ın fıkının da İbrahim en-Nehaî vasıtasıyla Abdullah b. Mes'ûd'a dayandığını görmekteyiz.

Süfyan es-Sevrî'nin fıkıhta Abdullah b. Mes'ûd'a kadar uzanan hocalar zincirini şu şekilde göstermemiz mümkündür:

¹⁴ Hasan b. Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, nşr. Ömer el-Amrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, c. 35, s. 165, 169; Zehebî, *Siyer*, c. 7, s. 112, 113.

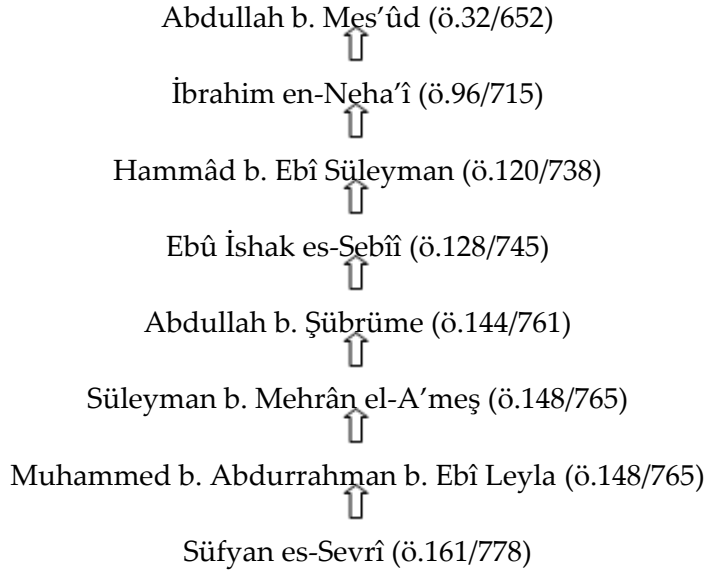
¹⁵ Zehebî, *Siyer*, c. 7, s. 234.

¹⁶ Özdirek-Çavuşoğlu, "Süfyan es-Sevrî", DİA, c. 38, s. 23.

¹⁷ Meşhedânî, *Süfyanü's-Sevrî*, s. 115.

¹⁸ Özdirek-Çavuşoğlu, "Süfyan es-Sevrî", DİA, c. 38, s. 23.

¹⁹ Bkz. Abdurrahman b. Münzîr b. Ebî Hâtim, *Tekaddümetü Ma'rifeti li Kitâbi'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiye, Beyrut, 1952, s. 72; Ayrıca bkz. Ali eş-Şirâzî, *Tabakâtu'l-Fukahâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru'r-Râid, Beyrut, 1970, s. 50.

Malik b. Enes ve Evza'î ona büyük saygı göstermiş ve onun uyulmaya layık bir imam/müçtehit olduğunu belirtmişlerdir.²⁰ İmam Malik onun hakkında: *"İrak, mal ve zenginlik yönünden bizden üstün durumda idi. Sevrî'nin zuhûrundan sonra ilimde de bize üstün gelmeye başladı."*²¹ demiştir. Ebû Hanîfe de onun hakkında: *"Süfyan es-Sevrî eğer tâbi'ûndan olsaydı, onlar arasında mühim bir yeri olurdu."*²² demiştir. Süfyan b. 'Uyeyne: *"Helal ve haram konusunda Süfyan es-Sevrî'den daha âlim bir kimse görmedim."*²³ der. Evza'î de: *"Bana şu ümmet için birini seç deselerdi, muhakkak ki Süfyan es-Sevrî'yi seçerdim."*²⁴ demiştir.

Süfyan es-Sevrî, bütün muhaddislerce güvenilir/sika addedilmiş olup, kendisi müthiş bir hıfz kabiliyetine sahiptir. Bununla beraber ezberden sahip olduğu hadis hazinesini yazı ile ilk tespit edenlerdendir.²⁵ Arkadaşları arasında sikalı, hıfzı, verâ'ı, zühdü ile

²⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. 35, s. 164, 169.

²¹ Zehebî, *Tezkire*, c. 1, s. 206; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, s. 115.

²² Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, c. 9, s. 169.

²³ Ebû Hâtim b. Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, Müessesetü Kitâbi's-Sekafiyye, Haydarâbad, 1980, c. 2, s. 223.

²⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 1, s. 224; Isfehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 6, s. 358.

²⁵ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mısır, 1373, c. 22, s. 114, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, nşr. Abdulhay Habîbî, Kâbil, 1341, s. 123.

tanınmış olup, fıkıhta ve kıyasta tefevvuk etmiş, re'y ve içtihat sahibi olmakla ün kazanmıştır.²⁶

Ebû Hanîfe, fıkıhta kendi hocaları olan Alkame b. Kays ve Ali Esved b. Yezîd'in dahi Sevrî'ye ihtiyaclarının olacağını: "*Alkame ve Esved gelseler bile, Süfyan'a ihtiyacları olurdu.*"²⁷ demek suretiyle ifade etmiştir.

Süfyan es-Sevrî, döneminin iz bırakan fıkıh âlimlerinden birisi olmuştur. Kurduğu fikhî mezheb hicri yedinci asra kadar devam etmiş olup, Hamdûn b. Ahmed el-Kassâr en-Neysâbûrî (ö.271/884), Cüneyd el-Bağdâdî (ö.298/911) ve Dînever şehrinden bir grubun onun mezhebine tâbî olduğu söylenir.²⁸ Sevrî'yi fıkıhta da bir imam olarak kabul eden öğrencilerinin bu gelişmede çok önemli bir payı vardır. Bunlardan Yahya b. Sa'îd el-Kattân Basra'da, Yahya b. Ebû Zâide Kûfe'de, Ubeydullah b. Abdurrahman el-Eşca'î Bağdat'ta, Muâfâ b. İmrân ile Ebû İshâk el-Fezâri Şam'da, Sa'd b. Sa'îd el-Cürcânî Cürcân'da, Ebû'l-Münzîr Numan b. Abdisselâm, İsâm b. Yezîd b. Aclân ve Hüseyin b. Hafs İsfahan'da bir yandan Sevrî'nin fıkıhla ilgili eseri olan "el-Câmi'ul-Kebîr"i rivâyet ederken bir yandan da bizzat derlemiş oldukları Sevrî'nin fikhî görüşlerini kendi öğrencilerine aktarmışlar ve bu görüşlere göre fetvâ vermişlerdir. Bu sayede Sevrî mezhebi hicrî V. yüzyıla kadar Bağdat ve çevresiyle Şam'da, hicrî VII. yüzyıl sonlarına kadar Dînever, Kazvîn, Cürcân, İsfahan ve Horosan bölgesinde, özellikle Dînever ve çevresinde etkili olmuştur. Bu çerçevede Süfyan es-Sevrî'nin mezhebinin benimseyenleri tanımlamak üzere "Sevrî" ya da "Süfyânî" nisbeleri yaygın biçimde kullanılmıştır.²⁹ Kaynaklar, Bağdat Mansûr Câmiî'nde Sevrî mezhebine göre fetvâ veren son fakîh olarak 404/1014 yılında vefat eden Ebû Bekir Abdülgaaffâr b. Abdirrahmân ed-Dîneverî'nin ismini kaydeder.³⁰

²⁶ Isfehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 6, s. 356; Zehebî, *Tezkire*, c. 1, s. 204.

²⁷ Zehebî, *Siyer*, c. 7, s. 238.

²⁸ İbn Hallikân, *Vefeyât*, c. 2, s. 227.

²⁹ Özdirek-Çavuşoğlu, "Süfyan es-Sevrî", *DİA*, c. 38, s. 26.

³⁰ Ebû'l-Mehâsin b. Tağriberdî, *En-Nücumu'z-Zâhire fî Ahbâri Mısır ve Kâhire*, nşr. Muhammed Şeltût, el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-Âmme, Kâhire, 1970, c. 4, s. 238; Halil b. Aybek es-Sâfedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, nşr. Ahmed el-Arnaût ve Mustafa Türkî, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 1420, c. 19, s. 16.

b. Süfyan es-Sevrî'nin Fıkıhla İlgili Eserleri

Ömrünün büyük bir kısmını Kûfe'de geçiren Süfyan es-Sevrî, Kûfe'deki ilk musanniflerden birisi olarak kabul edilmektedir.³¹ Bu şehirden ayrılış tarihi olarak kaynaklarda 150 tarihinden 155 tarihine kadar muhtelif tarihler zikredilir. Kitaplarının ekserisini; hatta hepsini Kûfe'de tasnif etmiş olması mümkündür. Birçok alanda eser vermiş büyük bir müellif olmasına rağmen, idareciler tarafından takip edildiği için, tarihçilerin de belirttiği üzere eserlerinin büyük bir kısmı günümüze intikâl edememiştir.³²

Sevrî'nin eserlerinden bir kısmının talebeleri tarafından gizlendiği söylenir. Hatta Sevrî'nin, talebesi olan Ammar b. Seyf'e Kûfe'deyken zayıf kişilerden yaptığı tedlis sebebiyle, eserlerinin bir kısmını imha etmesini ve yakmasını söylediği de nakledilir.³³

Süfyan es-Sevrî, Mekke'ye geldiğinde ise te'lif ettiği eserleri, siyasi otoritenin baskısı sebebiyle bir çukura gömdürmüş ve daha sonra arkadaşlarından Ebû Abdırrahman el-Hârisî ile Yezid b. Tevbe'yi, kitaplarını çukurdan çıkarmaları için göndermiştir. Kaynaklar el-Hârisî ile Yezid b. Tevbe'nin dokuz cilt eser çıkardıklarını haber vermektedir.³⁴

1. "el-Câmi'u'l-Kebîr fi'l Fıkh ve'l-İhtilâf": Bu eser Sevrî'nin daha ziyade Hz. Peygamber'in hadislerini, sahabe, tâbî'ûn ve tebe'u't-tabî'in fakihlerinin fikhî görüşlerine yer vererek derlediği, kendi içtihat ve tercihlerini de içeren en hacimli eseridir. Eser, Kûfe'de telif edilmiştir.³⁵ Genellikle İmam Malik'in "Muvatta"sına benzetilen, Sünen ve Musannef türünün ilk örneklerinden sayılan eserin adı, İbn Hayr el-İşbilî tarafından "el-Câmi'u'l-Kebîr fi'l-Fıkh ve'l-İhtilâf" şeklinde

³¹ Muhammed b. Ali el-Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstedriketü li Beyâni Meşhûri Kütübi's-Sünneti'l-Musannefe*, Beyrut, Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986, c. 1, s. 6; Zehebî, *Tezkire*, c. 1, s. 360.

³² Sıddık b. Hasan el-Kanûzî, *Ebcedu'l-'Ulûmi'l-Vesyi'l-Merkûmi fi Beyâni Ahvâli'l-'Ulûm*, thk. Abdulcebbar Zekâr, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1978, c. 1, s. 253; Sirâcüddîn Ömer b. Mülakkîn, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, thk. Nureddin Serîbe, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1986, s. 32.

³³ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty., c. 1, s. 50; Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Me'ârif*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1970, s. 218; İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 314, 315; Kanûzî, *Ebcedu'l-'Ulûm*, c. 1, s. 253; Zehebî, *Siyer*, c. 7, s. 261; İbn Mülakkîn, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 32.

³⁴ İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'Ârifin ve Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*, Mektebetü'l-İslâmiyye ve'l-Câferî Tebrizî, Tahran, 1967, c. 4, s. 161; İbn Ebî Hâtîm, *Tekaddüme*, s. 115.

³⁵ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcîmi Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty., c. 4, s. 234; İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 315.

kaydedilmiştir.³⁶ Günümüze ulaştığına dair bir bilgi bulunmayan el-Câmî'nin en meşhur ve muteber ravîlerinden Muâfâ b. İmrân'ın "Kitabü'z-Zühd"ünü neşreden Amir Hasan Sabri, Beyhakî'nin Sünen'i gibi daha sonraki kaynaklarda el-Câmî'den yapılan nakillerden derlediği bir bölümü kitabın girişine eklemiştir.³⁷ Kitabın ravîleri; Yezid b. Hakim, Abdullah b. el-Velid el-Adenî, İbrahim b. Halid es-San'ânî, Abdulmelik el-Ceddî ve Hüseyin b. Hafs el-İsfahânî'dir.³⁸

2. "el-Ferâiz": Süfyan es-Sevrî'nin günümüze ulaşabilen fıkha dair tek eseridir. Bu eser; Miras Hukuku ile ilgili yazılmış ilk eserlerden ve bu literatürün günümüze ulaşan en eski örneklerindendir.³⁹ Hans Peter Raddatz, Kûfeli öğrencilerden Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn'in rivâyetine dayanan, tespit edebildiği tek nüsha durumundaki Zahirîyye kütüphanesi nüshasını neşretmiş, hakkında uzunca bir değerlendirme yapmıştır.⁴⁰ Ayrıca eser, Abdülaziz b. Abdullah el-Helîl tarafından "el-Ferâiz" adıyla yayınlanmıştır.⁴¹ Teşekkül devri İslâm miras hukukuna dair önemli bir kaynak niteliği taşıyan bu eser, sadece yedi hadis rivâyeti içermekte olup büyük ölçüde İbrâhim en-Neha'î'ye dayanan Kûfe fıkıh geleneğini yansıtır.⁴²

Süfyan es-Sevrî, ömrünün büyük bir çoğunluğunu siyasi idarenin takibinde⁴³ geçirdiği için, sürekli yer değiştirmek ve gizlenerek yaşamak

³⁶ Bkz. İbn Hayr el-İşbilî, *el-Fehrese*, thk. Muhammed Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., s. 113, 114.

³⁷ Muâfâ b. İmrân, *Kitâbü'z-Zühd*, nşr. Âmir Hasan Sabri, Beyrut, 1425, ss. 48-58; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Cevher en-Nekî', Haydarâbad, Maârifü'n-Nizâmiyye, 1344, c. 9, s. 317.

³⁸ Hayrettin Zirikli, *el-Âlâm Kâmusu Terâcim*, Dâru'l-İlmi li'l-Mülâyin, Beyrut, 1992, c. 3, s. 104; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, c. 4, s. 234; Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstedrik*, c. 1, s. 7, 43.

³⁹ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 314; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, c. 1, s. 387; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, c. 4, s. 234.

⁴⁰ Hans Peter Raddatz, *Frühislamisches Erbrecht nach dem Kitab el-Farâid des Süfyan at-Taurî*, (Süfyan es-Sevrî'nin Ferâiz isimli Kitabından Sonra Erken Dönem İslâm Miras Hukuku), Dâru'l-Kütübî'z-Zâhiriyye, Şam, ty., Mecmua, nr.38, vr. 27b-37b, 1971, I, ss. 28-78.

⁴¹ Abdullah b. Helîl, *el-Ferâiz*, Riyad, 1410.

⁴² Süfyan es-Sevrî, *el-Ferâiz*, Dâru'l-Kütübî'z-Zâhiriyye, Şam, ty., Mecmua, nr.38, vr.27b-37b.

⁴³ Sevrî, Abbâsî halifesi Mansûr'un kadılık teklifini kabul etmemiş bu yüzden, siyasi idare baskısıyla uzun yıllar yer değiştirerek kaçak yaşamak zorunda kalmıştır. Sevrî'nin bu sebepten dolayı bir daha dönmek üzere Kûfe'den ayrıldığı ve hayatının sonuna kadar sürekli yer değiştirip gizlenerek yaşadığı belirtilmektedir. Bkz. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Hayrâtü'l-Hisân fî Menâkıbı Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, nşr. Halil el-Meys, Beyrut, 1403, s. 88, 89.

zorunda kalmıştır. Bunun doğal sonucu olarak da açıktan diğer mezhep imamlarında olduğu gibi öğrenci yetiştirememiş, gizlice yaptığı ders halkalarıyla ilmî birikimini aktarmaya çalışmıştır. Sevrî'nin birçok kitabının günümüze ulaşamayışında ve mezhebin yazılı bir usûl ve fîrû'unun olmayışında belki de bu söylemiş olduğumuz hususun etkisi büyüktür.

c. Süfyan es-Sevrî'nin Fıkından Örnekler

İslâm düşünce tarihine bakıldığında, ilk dönemlerden itibaren, sahabe nesli ile birlikte nasslara yaklaşımda esas itibarıyla iki ekolün ana çizgilerini, nüvelerini görmek mümkündür. Nassların ulaşmak istediği hedeflerden ziyade, zahiri anlamlarını esas alan Hicaz ehlinin çoğu “ehl-i hadis”; nassların zahiri anlamlarından ziyade, onların gerçekleştirmek istedikleri maksatlarını gözetten Irak ehlinin çoğu ise “ehl-i re'y” olarak isimlendirilmiştir.⁴⁴ Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabe arasında, hadisleri anlama ve yorumlama hususunda tezahür eden bu iki farklı yönelişi kapsamlı birer metodoloji olarak görmek yanlıştır.

Bununla birlikte, ehl-i hadis (*Hicazlılar*) ve ehl-i re'y (*Iraklılar*) olarak isimlendirilen bu yönelişlerin, daha sonraları ortaya çıkacak olan usûl ve yöntemlere zemin oluşturdıkları ve onları besledikleri ise bir gerçektir. Zîra belli bir olgunluğa erişmiş kapsamlı yöntemlerin, kendilerinden önceki birikimlerden de faydalanmak sûretiyle süzûle süzûle, uzun zaman içerisinde oluştuğu ve geliştiği bilinmektedir. İşte Süfyan es-Sevrî yaşadığı dönemde gerek Kûfe'de uzun bir süre kalmış olmasından gerekse özellikle hayatının son dönemlerinde Basra ve Hicaz bölgesinde bulunduğundan her iki ekolün özelliklerinden etkilenmiştir. Sevrî'nin kaynaklardan ulaştığımız fikhî görüşleri ile usûl konularıyla ilgili görüşlerinden elde ettiğimiz bilgiler onun her iki ekolden etkilenmekle birlikte, Abdullah b. Mes'ûd'un çizgisini takip ettiğini göstermektedir.

Bazı tabakat kitapları, Süfyan es-Sevrî'yi “Hicaz Ekolü” içerisinde değerlendirirken⁴⁵ bazıları “Kûfe Ekolü” içerisinde

⁴⁴ Ahmet Uyar, “Hadisleri/Sünneti Anlamada Farklı Yaklaşımlar, Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y Ekokleri”, *Bilimname Düşünce Platformu*, sayı: 5, s. 29, Kayseri, 2004/2.

⁴⁵ İbn Ebî Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî Ma'rîfeti 'Ulemâi'l-Hadîs*, nşr. M. Sa'îd b. Ömer İdrîs, Riyad, 1409, c. 2, s. 487; 510, 566; III, 870, 871; Ebû Davud es-Sicistânî, *Risâletü Ebî Dâvud ilâ Ehl-i Mekte fî Vâsfi Sünenih*, nşr. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, Beyrut, 1405, s. 28.

değerlendirmektedirler.⁴⁶ Şehristani, “el-Milel ve’n-Nihal” adlı eserinde müçtehitlerin “ashabu'l-hadis” ve “ashabu'r-re'y” şeklinde iki sınıfa ayrıldığını belirterek, ashabu'l-hadisın Hicaz ehli olduğunu ifade etmiş ve şu âlimleri bunlar arasında saymıştır: Malik b. Enes, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, Süfyan es-Sevrî, Ahmed b. Hanbel ve Davud ez-Zâhirî. Şehristani bu âlimlerin bu ekole mensup gösterilmelerinin sebebi olarak; hadis tahsili, haberleri nakledip hükümleri onlar üzerine bina etme konusundaki özenleri olduğunu belirtmektedir. Ona göre, ashabu'l-hadis, bir haber ya da eser bulduklarında celi ve hafi kıyasa yönelmezlerdi.⁴⁷

Şehristani, ashabu'r-re'yin ise Ebû Hanîfe önderliğinde Iraklılar olduğunu belirtir ve bu ekole mensup meşhur âlimlerin; Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim b. Muhammed el-Kâdî, Züfer b. Hüzeyl, Hasan b. Ziyad el-Lü'lü'î, Afiye el-Kâdî, Ebû Mutî', el-Belhî, Bısr el-Merîsî olduğunu ifade eder. Şehristani, bu âlimlerin ashâbu'r-re'ye mensup gösterilme sebebi olarak ise; bunların hüküm çıkarırken kıyası her türüyle kullanmaları, rivâyetlerden çıkan manalara yönelmeleri ve hadiseleri bunlar üzerine bina etmeleri, bazen de kıyası celiyi ahad haberlere tercih etmelerinden dolayı olduğunu belirtmektedir.⁴⁸

“Halku'l- Kur'ân” meselesiyle “Mihne” olayının yaşanması ehl-i hadis ifadesine yeni bir anlam kazandırmış, Ahmed b. Hanbel ve ashabi bununla isimlendirilerek İmam Malik ve Ebû Hanîfe onun karşısında bir konuma yerleştirilmiştir.⁴⁹ Ayrıca Dîneverî'nin İmam Malik'i ehl-i re'yin arasında zikretmesi Malikiliğin, Hanbelilik karşısında bir konumda kabul edildiğinin bir göstergesidir. Yine Şehristani'nin “ashabul-hadis” içerisinde Süfyan es-Sevrî'yi örnek olarak göstermesi⁵⁰, İbn Kuteybe ed-Dîneverî'nin “el-Me'ârif” isimli eserinde ise ehl-i re'y içerisinde Sevrî'ye⁵¹ yer vermesi de benzer bir durumdur. Dolayısıyla ehl-i hadis yalnızca bir fıkıh ekolü olarak görmek bu ifadenin yanlış anlaşılmasına

⁴⁶ Ebu'l 'Arab et-Temimi, *Tabakâtü 'Ulemâ'i İfrîkiyye ve Tûnis*, nşr. Ali eş-Şâbbî-Nâim Hasan el-Yâfi, Tunus, 1985, s. 126, 127, 220.

⁴⁷ Ebu'l-Feth eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl, İslâm Mezhepleri*, çev. Mustafa Öz, Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 206.

⁴⁸ Bkz. Şehristânî, *el-Milel*, s. 207.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Salim Ögüt, “Ehl-i Hadis”, DİA, c. 10, İstanbul, 1994, ss. 509-511.

⁵⁰ Bkz. Şehristânî, *el-Milel*, s. 207.

⁵¹ Bkz. Dîneverî, *el-Me'ârif*, s. 258.

sebebiyet verecektir. Zira her bir alim gerektiği kadar re'y kullandığı gibi, hadislerden de uzak kalmamıştır. Bu yüzden ehl-i hadise sadece hadisi kullananlar ve onunla amel edenler denilemeyeceği gibi, ehl-i re'ye de sadece içtihat edip reylerini kullananlar demek pek uygun gözükmemektedir.

Yine Hanefi mezhebi üzerine çalışmaları olan Nurit Tsafrir, Süfyan es-Sevri'nin ehl-i hadis, Ebû Hanîfe'nin de ehl-i re'yin lideri olduğunu ifade etmektedir.⁵²

"Ehl-i hadis"- "ehl-i re'y" ayrışmasının fikhî olmaktan ziyade itikâdî olduğunu savunan Abdurrahman Haçkalı bu konuyu ele aldığı; "Ehl-i Hadis-Ehl-i Re'y Ayrışması Fikhî mi, İtikâdî mi?" isimli bir makale kaleme almıştır.⁵³

Aynı şekilde çağdaş oryantalistlerden Joseph Schacht, söz konusu ekoller arasındaki tartışmalar için "Ekoller arasındaki farklar, prensip ya da metodlar konusunda dikkate layık herhangi bir anlaşmazlığa dayanmamıştır" tezini savunarak, bu ayrışmadaki nedenlerin fikhî olmadığını ileri sürmüştür.⁵⁴

"Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış" isimli makalesiyle⁵⁵ konuyu farklı ve eleştirel bir bakış açısıyla ele alan Mehmet Erdem Haçkalı'nın bu sonuca ulaşmak için kullandığı delil ve gerekçelerde bir takım eksiklikler ve yanlışların bulunduğunu söyler.⁵⁶ Erdem burada Haçkalı'nın İbn Kuteybe'nin "Ehlü'l-hadis" ifadesini kelamcılara mukabil olarak kullandığını ve Ebu Hanife hakkındaki ön yargılı ve kendisiyle çelişen yaklaşımlarını özetlediğini ifade ettikten sonra Haçkalı'nın

⁵² Bkz. Necmettin Kızılkaya, "Oryantalist Literatürde Ebu Hanife Algısı" *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, İmâm-ı Azam Ebu Hanife Özel Sayısı, sayı: 19, s. 390, Konya, Server Ofset, Nisan 2012, Araştırmacının verdiği dipnot; Nurit Tsafrir, "The Beginnings of The Hanafi School in Isfahan", (*İsfahan'da Hanefî Ekolünün Başlangıcı*), *Islamic Law and Society*, 5/1, 1998, ss. 1-8.

⁵³ Abdurrahman Haçkalı, "Ehl-i Hadis- Ehl-i Re'y Ayrışması Fikhî mi, İtikâdî mi?", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, Server Ofset, Konya, 2003, ss. 59-68.

⁵⁴ Schacht, Joseph, *İslâm Hukuku'na Giriş*, çev. Mehmet Dağ-Abdulkadir Şener, Ankara, 1986, s. 39.

⁵⁵ Mehmet Erdem, "Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış", *Dinî Araştırmalar*, c. 8, sayı: 24, Öncü Basımevi, Ankara, Ocak-Nisan 2006, ss. 73-106.

⁵⁶ Erdem, "Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış", *Dinî Araştırmalar*, c. 8, sayı: 24, s. 98.

tespitlerinin genel olarak doğru olduğunu fakat eksik yönlerinin bulunduğunu ifade eder.⁵⁷

Fıkıh mezheplerinin hadis ve rey ekolü olarak sınıflandırılmalarını eleştiren Erdem bu makalesinde; “ehl-i hadis” ve “ehl-i re’y” kavramlarının, tam olarak ne demek olduğu ve kimleri ifade ettiği konusunda ilim adamları arasında bir anlayış birliğinin bulunmadığını bir takım delil ve gerekçelerle ifade etmeye çalışmıştır.⁵⁸ Erdem’e göre; “ehl-i hadis”- “ehl-i re’y” ayrışmasının hatları ne tabiûn devrinde ne de daha sonraki dönemlerde hiçbir zaman tam olarak belirginleşmemiştir. Ona göre; konuyla ilgili incelemede bulunanlar kendi bakış açılarına göre farklı ölçüler ve farklı kişiler tespit etmişlerdir. Fakat Erdem’in kendi ifadesiyle; Irak’ta yetişen Ebu Hanife gibi fakihler, yetiştikleri muhitin şartları gereği, Hz. Peygamber’e isnat edilen her rivayetin bizzat Hz. Peygamber’e aidiyeti noktasında şüphe duymuş ve hadis olarak rivayet edilen sözleri hüküm kaynağı olarak kabul etme konusunda ihtiyatlı davranmışlardır.⁵⁹ Irak, farklı din, dil, mezhep ve etnik yapıların harman olduğu oldukça yoğun bir kültürel hareketliğin bulunduğu bir bölgedir. Dolayısıyla Irak’lı alimler, Hicazlıların tasavvur dahi etmedikleri karmaşık problemlerle karşılaşılıyorlar ve onları çözme noktasında ‘imal-i fikir’de bulunma mecburiyetinde kalıyorlardı. Bütün bunlar Erdem’in ifadesine göre; o dönem itibariyle Iraklı fakihlerde, güvenilir nassların sadece lafzi manalarının karmaşık problemlerin çözümü için yetersiz kaldığı durumlarda mevcut nassların illetlerinden ve/ya hikmetlerinden hareketle hukuki problemleri çözüme kavuşturma kabiliyetlerinin gelişmesine sebep olmuştur.⁶⁰

Bizim de burada “ehl-i hadis”-“ehl-i re’y” ayrımından kasdımızın, Irak bölgesi ile Hicaz bölgesi arasındaki yukarıda ifade edilen sebeplerden dolayı mecburi bir metodoloji farkının bulunduğunu

⁵⁷ Erdem, İbn Kuteybe’nin “ehl-i hadis” kavramını sadece “ehl-i kelam”ın karşılığı olarak değil, aynı zamanda “ashab-ı rey” in karşılığı olarak kullandığını da savunur. İbn Kuteybe’nin kelimacılarla ilgili örnekler verdikten sonra “ashab-ı reye gelince ... ” diye başladığını ve Ebu Hanife merkezli birçok fikhî örnekler verdiğini de ifade eder. Bkz. Erdem, “Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış”, *Dinî Araştırmalar*, c. 8, sayı: 24, s. 98.

⁵⁸ Bu delil ve gerekçeler için bkz. Erdem, “Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış”, *Dinî Araştırmalar*, c. 8, sayı: 24, ss. 99- 105.

⁵⁹ Erdem, “Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış”, *Dinî Araştırmalar*, c. 8, sayı: 24, s. 86.

⁶⁰ Erdem, “Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış”, *Dinî Araştırmalar*, c. 8, sayı: 24, s. 87.

göstermek adına yapılmış bir ayrışma/isimlendirme olduğunu belirtmek isteriz.

Aynı şekilde bu ayrışmayı daha çok fikhî gerekçelerle açıklayan⁶¹ Adnan Koşum, Ehl-i hadîs'in, rey ehline karşı şiddetli ve sert saldırıları ve re'ye karşı kitaplarda zikredilen rivayetler göz önüne alındığında, bu tartışma ve gerilimin sadece fıkıh ekseninde cereyan ettiği savunulamamakla birlikte, fikhî gerekçelerin iki taraf arasındaki gerilimde önemli payının olduğunu iddia etmektedir. Koşum'a göre bu tartışmaların kökeninde esasen usul-ü fıkıh yatmaktadır. Yani söz konusu bu tartışmalar nasların anlaşılmasına ilişkin rasyonaliteye yapılan vurgudan kaynaklanmaktadır. Ona göre; ehl-i hadisin kelâmî alandaki re'y ile fıkıh alandaki re'y arasında bir ayırma gitmeden her ikisini de aynı düzeyde eleştirmeleri, kimi yazarların tartışmanın boyutlarının pür kelâmî olduğu düşüncesine kapılmalarına neden olmuştur.⁶² Yine Koşum'un tespitlerine göre; Ekoller arasındaki tartışmalar ve bu tartışmalar sonucu ortaya çıkan Re'y-Hadîs ayrımı, daha sonraları metodolojik alanda temellenmiş, ve fikhî mezheplerin sonraki metodolojik oluşumları bu temele göre gelişimini devam ettirmiştir. Bu doğrultuda ehl-i hadis geleneğini devam ettirenler dîni naslarda taabbüdün asıl olduğunu savunurken, ehl-i re'y geleneğinin devamı olanlar ise ta'lilin esas olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁶³

Bizim de bu makalede uyguladığımız fikhî ekol ayrımının daha önce ifade ettiğimiz gibi müctehitlerin yetiştiği muhit, bölge, hoca (üstat) farklılıkları nedeniyle metodoloji (usûl-u fıkıh) farklılığından kaynaklanan bir sınıflandırmanın doğal sonucu olduğunu tekrar belirtmek isteriz.

Süfyan es-Sevrî'yi sadece ehl-i hadis veya ehl-i re'y içerisinde değerlendirmek isabetli bir yaklaşım tarzı değildir. Çünkü birazdan vereceğimiz örneklerdeki gibi, Sevrî'nin fikhî görüşlerini ve usûlünü incelediğimizde onun zaman zaman ehl-i hadisle, zaman zaman da ehl-i re'yle muvafık düşündüğünü görürüz. Bu yüzden Sevrî, her iki ekol

⁶¹ "Ehl-i re'y"- "ehl-i hadis" geriliminin daha çok fikhî olduğuna yönelik deliller ve daha geniş bilgi için bkz., Adnan Koşum; "Akıl (Re'y)- Nakil (Eser/Hadis) Ayrışmasının Fikhî Boyutları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, Servet Ofset, Konya, 2008, ss. 88-97.

⁶² Koşum; "Akıl (Re'y)- Nakil (Eser/Hadis) Ayrışmasının Fikhî Boyutları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, s. 98.

⁶³ Koşum, "Akıl (Re'y)- Nakil (Eser/Hadis) Ayrışmasının Fikhî Boyutları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, s. 98.

arasında zaman zaman re'ycilerin eserden uzaklaştıkları yerde esere yaklaşmış, esercilerin re'ye gitmediği yerlerde re'ye yaklaşmış, bazen de eser-re'y arasında hükümler verebilmiş bir fıkıh âlimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bizlere fikir vermesi ve örnek olması açısından Süfyan es-Sevrî'nin ehl-i hadis ile ehl-i re'ye muvafık düşen ya da eser-re'y çizgisi arasında vermiş olduğu fikhî hükümleri ile özellikle dört mezhep imamından farklı düşündüğü görüşlerinden kısa bir derleme yapmayı uygun gördük. Amacımız Sevrî'nin ehl-i hadis ve ehl-i re'y ile muvafık veya farklı olan tüm hükümlerini burada vermek değildir. Zaten bu da makalemizin sınırlarını aşmaktadır.

Buradaki amacımız, vereceğimiz örneklerle Süfyan es-Sevrî'nin fikhî düşüncesi hakkında fikir sahibi olmak; Sevrî'yi sadece ehl-i hadis veya ehl-i re'y içerisinde değerlendirenlerin bu düşüncelerinin tam isabetli olmadığı ve Sevrî'nin bu iki ekol arasında hükümler verebilen nev'i şahsına münhasır bir fakih olduğunu göstermektir.

Bununla ilgili öncelikle "Süfyan es-Sevrî'nin ehl-i hadise yakınlaştığı fikhî uygulamalar" dan birkaçı şöyledir:

Örneğin; anne karnındaki ölü ceninin yenilip yenilmemesiyle ilgili Süfyan es-Sevri, Ebu Hanife'den farklı düşünerek anne karnındaki ölü ceninin kesilmeden yenmesinin caiz olduğunu düşünmüştür.⁶⁴ Sevrî burada âhâd haberin asla/kıyasa, genel prensiplere muhalif olması noktasında ehl-i re'yden ayrılmaktadır. Sevrî, Hanefîlerin aksine, İslâm hukukunun genel ilkeleri ve şer'î esaslara muhalif olarak gelen âhâd haberlerle amel etmiştir. (ذكاة الجنين ذكاة أمه): "Cenînin kesimi, annesinin kesimiyledir"⁶⁵ hadisinin sebab-i vürûduna baktığımız zaman: "Bir topluluk Hz. Peygamber'e gelip; 'Ya Rasûlallah! Biz bazen deve, sığır ve koyun kestiğimizde, karnında cenin buluyoruz. Onu atmalı mıyız yoksa yiyebilir miyiz?' diye sorduklarında Hz. Peygamber onlara şöyle söylemiştir; 'كلوه إن شئتم' فإِنَّ ذَكَاتِهِ ذَكَاةُ أُمِّهِ: "Onun etini yiyebilirsiniz. Çünkü annesinin kesilmesi onun da kesilmesi demektir."⁶⁶

Buna göre, anne karnındaki ölü ceninin kesilmeden yenmesi caizdir. Bu ifadenin zahir anlamı, sorunun ölü cenin hakkında olduğunu

⁶⁴ Kal'acî, Muhammed Revvas, *Mevsû'atu Fıkhî Süfyânî's-Sevrî*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut, 1990, s. 60.

⁶⁵ Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, ty., "Dahâyâ", 18.

⁶⁶ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî*, thk. İzzet Ubeyd ed-Du'âs, Mektebetü Dâru'd-Da've, Humus, 1385, "Taâm", 2; Ebû Dâvud, "Dahâyâ", 17.

göstermektedir. Çünkü yenmesinin helal olup olmadığı hususunda tereddüt gösterilen anne karnındaki ölü olan cenindir. Boğazlanması mümkün olan canlı cenine gelince, bunun kesilmeksizin yenmesinin helal olmayacağı zaten bilinen bir durumdur. O halde sorunun, canlı çıkan cenîn hakkında olması muhtemel değildir. Kıyasın/aslın hadise uymayışına gelince, eğer yavru annesi kesilirken canlı ise boğularak ölmüş olur. Boğularak ölen hayvanın ise haram olduğu ayette bildirilmiştir.⁶⁷ Süfyan es-Sevrî kıyasa/asla muhalif olmasına rağmen bu hadisle amel etmiştir.⁶⁸ Tirmizî'nin nakline göre, Şâfiî, İbn Mübarek, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhuye de aynı görüştedir.⁶⁹

Ebû Hanîfe ise bu hadisi te'vil etmiş ve onu bir benzetme/teşbih şeklinde algılamıştır. Ona göre bu hadisten maksat; cenin canlı olarak çıktığı takdirde, onun kesiminin annesinin kesimi gibi yapılacağıının bildirilmesidir. Şu halde Ebû Hanîfe tarafından hadis dışı hayvanın boğazlanmasından sonra canlı olarak anne karnından çıkan ceninin hükmünü açıklamaya hamledilmiş olmaktadır. Bundan ötürü, ona göre hüküm şöyledir: Annenin boğazlanmasından sonra karnından ceninin canlı olarak çıkması halinde, annesinin kesiminde olduğu gibi müstakil olarak kesilmedikçe etinin yenmesi helal olmaz. Ölü olarak çıkması halinde ise yenmesi asla helal değildir. Annesinin kesimi cenin için de kesim sayılmaz.⁷⁰

Hanefilere göre, genel prensiplere ters düşen âhâd haberlerle amel etme şartlarından birisi, hadis rivâyet eden ravînin, fıkıh bilgisi ve içtihat ehliyeti ile tanınmış bir kimse olmasıdır. Eğer böyle değilse hadis, kıyasa ve şer'î esaslara aykırı olmamalıdır. Örneğin "Musarrât" (المصراة) hadisini fakîh ve müçtehit olmayan Ebû Hüreyre rivayet ettiğinden ve bu haber İslâm hukukunun genel ilkelerine ters düştüğünden Hanefiler bu hadisle amel etmemişlerdir.⁷¹

⁶⁷ "Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hâriç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar size haram kılındı." Bkz. 5 Mâide 3.

⁶⁸ Kal'acî, *es-Sevrî*, s. 60.

⁶⁹ Tirmizî, "Sayd", 10.

⁷⁰ Zekiyyüddîn Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkıh, İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrâhim Kâfi Dönmez, TDV Yay, Ankara, 2008, s. 381.

⁷¹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, thk. 'Ucayl Câsim en-Nüşemî, *Vezâretu'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'l-İslâmiyye*, 1985, c. 1, s. 203, 204; Ali b. Muhammed el-Pezdevi, *Kenzu'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl*, (Abdü'l'aziz el-Buhârî'nin, *Keşfu'l-Esrar 'an Usûli Fahri'l-İslâm* Pezdevi içinde), Dersââdet, yy., 1308, c. 3, s. 12.

Süfyan es-Sevrî ise, ahad haberlerle amel etme hususunda hadisi rivayet eden ravînin fakîh ve müçtehit olması şartını aramamıştır.⁷² Söz konusu “musarrât” (المصراة) hadisi şöyledir: “Develerin ve koyunların memelerinde sütü biriktirerek olduğundan fazla sütlü göstermeye çalışmayın. Birisi böyle bir durumda bir hayvanı satın alıp, sağdıktan sonra sütünün az olduğunu fark ettiğinde, sağan kişi şu iki şeyden birini seçmekte serbesttir: “Ya bu haliyle razı olup hayvanı kendisinde tutar (sözleşme olduğu gibi kalır) ya da hayvanı iade eder ve hayvan sahibine bir sa’ hurma verir.”⁷³

Hadis, sağlam bir senedle rivâyet edilmiş olsa bile, içerdiği hüküm dolayısıyla kıyasa aykırı düşmektedir. Şöyle ki; hadiste geçen hüküm, “tazmîn mislî mallarda misliyle, kıyemî mallarda kıymetiyle olur” kuralına ters düşmektedir. Zîrâ hadis, müşterinin satın aldığı hayvanı kendi elinin altında bulunduğu süre içerisinde sağıp, sütünü alması karşılığında, bir sa’ hurma vermesini öngörmektedir. Oysa hurma, sütün ne misli ne de kıymetidir. Şu halde müşterinin bu süt karşılığında bir sa’ hurma ödeme borcu altına sokulması fukaha arasında yerleşmiş olan kurala aykırıdır.

Diğer yönden hadis, “الخراج با لضمان” hadisine⁷⁴; ‘yarar, hasarın mukabilidir.’ ilkesine de ters düşmektedir. Bu ilkeye göre, bir şeyin tazmîn sorumluluğu kime aitse o şeyin semereleri de ona ait olur. Şu halde sağdığı süt, karşılık ödemesine gerek olmaksızın alıcıya aittir. Zira hayvanı teslim aldıktan sonra ona gelecek zarar kendi sorumluluğu altında bulunmaktadır. Hal böyle iken, müşterinin bir sa’ hurma vermekle yükümlü tutulması genel kurala aykırıdır.

Süfyan es-Sevrî, burada senedin inkitaya uğramamış olmasıyla yetinerek ravînin fakîh ve müçtehit olma şartını aramayarak bu hadisle amel etmiştir.⁷⁵

Aynı şekilde İmam Şafî’de, musarratla ilgili bu rivayeti; “Hz. Peygamber’in emrine uyarak hüküm verdik, başkasını ona kıyas yapmadık”⁷⁶ diyerek hadisin zahiriyle amel ettiğini vurgulamıştır.

⁷² Kal’acî, *es-Sevrî*, s. 60.

⁷³ Hüseyin b. Haccâc b. Müslim, *es-Sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ty., “Büyû”, 11; Ebû Dâvud, “Büyû”, 46.

⁷⁴ Ebû Dâvud, “Büyû”, 71; Tirmizî, “Büyû”, 53.

⁷⁵ Kal’acî, *es-Sevrî*, s. 60.

⁷⁶ Muhammed b. İdris eş-Şafî, *İhtilâfu’l-Hadis*, thk. Mahmud Mataracî, (Ümm’le Birlikte), Beyrut, ty., c. 9, s. 631, 632; İsmail b. Yahya el-Müzenî, *Muhtasaru’l-Müzenî*, thk. Mahmud Mataracî (Ümm’le birlikte), Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, c. 9, s. 92.

Hanefî usulcülerinden İsa b. Eban'a (ö. 221/836) göre ise haberin kıyasa takdim edilebilmesi için râvinin fakih olması şart değildir. Bu görüş mezhebin genel görüşü olmaktan ziyade İsa b. Eban'ın görüşüdür ve sadece Ebû Zeyd Debûsî (ö. 430/ 1038) gibi bazı müteahhirûn hanefî alimleri bu görüşü benimsemiştir. Selef alimlerinden böyle bir görüş nakledilmemiştir. Ebu'l Hasan el-Kerhî (ö. 340/951) ve onu izleyen ashabı böyle bir şartı ileri sürmemiştir ve onlara göre, râvinin fakih olma şartı sonradan ortaya çıkmış bir şarttır (müstahdis).⁷⁷ Musarrât hadisinin Hanefilerce râvisi fakih olmadığı için değil, Kitab, meşhur Sünnet ve icmaya aykırı olduğu için reddedildiği vurgulanmış ve söz konusu hadislerin esas reddedilme sebebinin fıkhu'r-ravi olmadığı da belirtilmiştir.⁷⁸

Süfyan es-Sevrî, İmam Mâlik, İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel gibi mezhep imamları, cinayette azmettirenin değil, zorlanan kişinin/mükrehin öldürüleceği, azmettirenin ise başka bir şekilde cezalandırılacağı görüşündedirler.⁷⁹ Ebû Hanife'ye göre ise, azmettirenin, mükreh üzerinde, bu işi yaptırabilecek gücü varsa, bu takdirde sadece zorlayan/azmettiren öldürülür. Mükreh ise başka bir şekilde cezalandırılır.⁸⁰ Görüldüğü gibi Sevrî burada İmam Mâlik, İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'le aynı görüşte olmuştur.

Süfyan es-Sevrî'ye göre, namazda Fatiha Sûresi'ni okumanın hükmü farzdır. Yani ona göre Fatiha Sûresi, namazın rükunlerinden bir rükundur.⁸¹ Bu yüzden fatıhasız namaz sahih olmaz. Sevrî bu konuda Hz. Peygamber'in: "*Fâtihâ okumayan kişinin namazı tamam olmaz.*"⁸² hadisini delil olarak gösterir.

Şafiî,⁸³ Mâlikî⁸⁴ ve Hanbeliler⁸⁵ de fatıhasız namazın geçerli olmayacağı düşüncesindedirler. Hanefîlere gelince, Kur'ân'dan

⁷⁷ Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrar 'an Usûli Fihri'l-İslam el-Pezdevi*, (Birlikte; *Usûlu'l-Pezdevi*, Ebû'l-Hasan Ebû'l-Usr Fahrülislam Ali b. Muhammed b. Hüseyin Pezdevi), Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1997, c. 2, s. 707; İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed Mısri Haneî, *Fethü'l-Gaffar bi-Şerhi'l-Menar, Mişkâtü'l-Envar fî Usûli'l-Menar*, (Birlikte; *Menarü'l-Envar*, Ebu'l-Bereket Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, c. 2, s. 82.

⁷⁸ Abdülazîz el-Buhari, *Keşfu'l-Esrâr*, c. 2, s. 708; İbn Nüceym, *Fethü'l-Gaffar*, c. 2, s. 81.

⁷⁹ İbn Münzir, *el-İşrâf*, c. 3, s. 76; İbn Rüsd, *Bidayetü'l-Müctehid*, c. 2, s. 377.

⁸⁰ İbn Rüsd, *Bidayetü'l-Müctehid*, c. 2, s. 377; Zuhaylî, *İslâm Fıkhu*, c. 8, s. 53, 54.

⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 1, s. 520.

⁸² Müslim, "*Salât*", 11; Nesâî, *el-Müctebâ min es-Sünen*, şrh. Celâleddin es-Suyûtî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty., "*İftitah*", 24.

⁸³ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhi'l Mühezzeb*, Mısır, Ezher, ty., c. 3, s. 326.

herhangi bir ayetin okunması namazın geçerli olması için yeterlidir.⁸⁶ Yani namazda Fatihâ Sûresi'ni okumanın hükmü farz değildir. Bu konudaki delilleri ise; Müzzemmil Sûresi'nde geçen: “*Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyunuz.*”⁸⁷ ayetidir. Çünkü Kur'ân'ın diğer ayetleri de Fatiha Sûresi ile eşit seviyededir. Fatiha Sûresi'nin okunmasıyla ilgili gelen rivâyet ise, Kur'ân'a ziyadedir ve nesh hükmündedir. Nesh hükmü ise haber-i vahidle sabit olmaz.⁸⁸ Görüldüğü gibi namazda Fatiha Sûresi'ni okumanın hükmü konusunda Sevrî re'ycilerden uzaklaşarak esercilere yakınlaşmıştır.

Sevrî'nin “ehl-i re'ye yakınlaştığı fikhî uygulamalardan” bir kaçı ise şöyledir:

Örneğin Süfyan es-Sevrî, temizlikte/abdest ve gusülde niyetin gerekli olmadığını söyleyerek Ebû Hanîfe'yle⁸⁹ aynı görüşü paylaşmıştır.⁹⁰ Sevrî, abdestle ilgili olan Mâide Sûresi'nin altıncı ayetini umûm olarak alır. Hadisçilerin/esercilerin abdestte niyeti gerekli kılacağına delil aldıkları, “niyet hadisi”ni⁹¹ ise, zannî olanın (haber-i vahid) kat'î olanı (Kur'ân) tahsîs edemeyeceği düşüncesiyle kabul etmemiştir. Hanefîler de aynı gerekçelerle abdestte niyetin gerekli olmadığı düşüncesindedirler.⁹² Cumhûra göreyse, taharete niyet gereklidir.⁹³ Görüldüğü üzere Sevrî burada esercilerden uzaklaşmış, re'ycilere daha yakın durmuştur.

Süfyan es-Sevrî, namaz kılan kişinin ellerini Hanefîlerin benimsediği gibi⁹⁴ sadece başlangıç tekbirinde yukarı kaldırması

⁸⁴ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Sahnûn b. Sa'îd Rivayeti, Matba'atu's-Sa'ade, Mısır, ty., c. 1, s. 66.

⁸⁵ Muhammed b. Kudâme, *el-Muğnî fî Fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1403, c. 1, s. 520.

⁸⁶ Şemseddin b. Muhammed es-Serahsî, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1406, c. 1, s. 19.

⁸⁷ Müzzemmil, 73/20.

⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 1, s. 19.

⁸⁹ Ala'uddin Ebîbekr el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâ'i*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1982, c. 1, s. 17, 18.

⁹⁰ Abdürrezzak, *el-Musannef*, c. 1, s. 232.

⁹¹ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Begâ, Matbaatü'l-Hindiye, yy., ty., “Bed'u'l-Vahy”, I; Müslim, “İmâre”, 155.

⁹² Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, c. 1, s. 17, 18.

⁹³ Abdülgani Dakr, *Süfyan es-Sevrî: Emîru'l-Mü'minîn fî'l-Hadîs*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1415, s. 85.

⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 1, s. 14, 15.

gerektiği düşüncesindedir.⁹⁵ Sevrî, rukûya giderken ve rukûdan kalkarken, ayakta ve ilk teşehhüde otururken ellerin kaldırılmaması gerektiği görüşündedir.⁹⁶ Şâfiîler iftitah tekbiri dışında rükûya giderken ve rukûdan kalkarken ellerin kaldırılmasının müstehap olduğu düşüncesinde⁹⁷ iken Hanbelîler ise bunun sünnet olduğunu söylemişlerdir.⁹⁸

Aynı şekilde Hicaz ehlinde kabul edilen Evza'î de bu durumda ellerin kaldırılması gerektiği düşüncesindedir.⁹⁹ Sevrî burada namazda iken ellerin iftitah tekbiri dışında kaldırılmasının gerekli olmadığını düşünerek esercilerden uzaklaşmış re'ycilerle aynı düşünce içerisinde olmuştur.

Namazda besmelenin gizli okunacağı,¹⁰⁰ cemaatle kılınan namazlarda cemaatin Fatiha'yı okumayıp, amin'in (te'mîn) gizlice söyleneceği,¹⁰¹ vitir namazının üç rekat kılınıp, kunutun rükûdan önce yapılacağı,¹⁰² zinet niteliği taşıyan altından zekât verileceği¹⁰³ gibi görüşlerde de Sevrî esercilerden uzaklaşarak, re'ycilere yakınlaşmıştır.

İslâm hukukçularının çoğunluğu, dul kadının kendisinden habersiz olarak ya da zorla bir erkekle evlendirilemeyeceğini kabul etmişlerdir.¹⁰⁴ Bekâr olan reşid kızın zoraki evlendirilip evlendirilmeyeceği noktasında ise, Süfyan es-Sevrî Ebû Hanife gibi düşünerek; babanın reşid olan kızını evlendirirken, ondan izin almak mecburiyetinde olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵ Sevrî'nin bu konudaki delili Hz. Peygamber'in: "Dul kadının emri alınmadan, bekâr kızın da izni alınmadan nikâh kıyılmaz. Kızın izni (açıkça söylemeye çekinirse) susmasıdır"¹⁰⁶ hadisi ile yine "Hz. Peygamber zamanında genç bir kızın Hz. Peygamber'e gelerek, istemediği halde babasının onu birisiyle evlendirdiğini

⁹⁵ Muhammed eş-Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr fî Ehâdîsi Seyyidi'l-Ahyâr Şerhi Münteka'l-Ahbâr*, Metebetü Dâru't-Turâs, Kâhire, ty., c. 2, s. 24; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 1, s. 539

⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, c. 1, s. 136; ed-Dakr, *Süfyan es-Sevrî*, s. 87.

⁹⁷ Nevevî, *el-Mecmu'*, c. 1, s. 402.

⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 1, s. 540.

⁹⁹ Ed-Dakr, *Süfyan es-Sevrî*, s. 88.

¹⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 1, s. 520.

¹⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 1, s. 528.

¹⁰² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 1, s. 787.

¹⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 2, s. 606.

¹⁰⁴ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dînî Konular 1*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 265.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 7, s. 380.

¹⁰⁶ Buhârî, "Nikah", 40.

şikâyet etmesi üzerine, Rasûlullâh onu evliliği kabul edip etmeme hususunda serbest bırakmıştır.”¹⁰⁷ rivayetidir.

İmam Malik, Ahmed b. Hanbel ve İmam Şâfiî'ye göre ise; baba reşid olan kızını zoraki evlendirebilir. Onlara göre nikahta velinin kızıdan izin almasının gerekli olduğu şeklindeki hadisler, izin almanın gerekli olduğuna/vücûbuna değil, uygun olacağına/nedbine delalet eder.¹⁰⁸ Görüldüğü üzere Sevrî burada da re'ycilerle paralel bir çizgide durmaktadır.

Müstakil müctehid olarak görülen Süfyan es-Sevrî diğer mezhep imamlarıyla örtüşen görüşlere sahip olmakla beraber farklı görüşleri de vardır. Yani Sevrî'nin vermiş olduğu bazı hükümlerden onun hem Hicaz ekolü hem de Kûfe ekolünün her ikisinden de tamamen farklı düşündüğüne şahit olmaktayız. Bununla ilgili birkaç örneğe kısaca değinip bu bölümü sonlandırmak istiyoruz.

Örneğin; Süfyan es-Sevrî bayram namazlarında iftitâh (başlangıç) tekbiri hariç diğer zâid tekbirlerde ellerin kaldırılmaması gerektiği düşüncesindedir. Çünkü bu tekbirler ona göre, namaz esnasındaki secde tekbirleri gibi değerlendirilir.¹⁰⁹

Hanefî,¹¹⁰ Şâfiî¹¹¹ ve Hanbelîler'in¹¹² de aralarında olduğu cumhûr ulemâ ise Hz. Peygamber'in: (لا ترفع الأيدي إلا في سبع مواطن); “*Eller yedi yer dışında kaldırılmaz.*”¹¹³ hadisinde bayram namazlarını da saydığından bayram namazlarındaki zâid tekbirlerde de ellerin kaldırılmasının müstehap olduğu düşüncesindedirler.

Diğer bir örnekte ise, Süfyan es-Sevrî'ye göre hacda kadınların erkeklerle yoğunluklu olarak bir arada bulunmaları mecburiyetlerinden dolayı maslahat prensibinden hareketle ihramlı olan kadının yüzünü örtmesinde herhangi bir sakınca yoktur.¹¹⁴

¹⁰⁷ Buhârî, “Nikah”, 41.

¹⁰⁸ Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dînî Konular 1*, s. 265.

¹⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 2, s. 239.

¹¹⁰ Kâsânî, *Bedâi'us-Sanâi'*, c. 1, s. 277.

¹¹¹ Muhammed Hatîb eş-Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l Minhâc*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty., c. 1, s. 311.

¹¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 2, s. 239, 240.

¹¹³ İshâk en-Nîsâbü'rî, *Sahîh-i İbn Huzeyme*, thk. ve thc. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Mektebetü'l-İslâmiyye, Dîmeşk, 1992, “Hac”, 2702.

¹¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 3, s. 304.

Hanefîler,¹¹⁵ Şafîîler,¹¹⁶ Mâlikîler¹¹⁷ ve Hanbelîlerden gelen ikinci görüşe göre¹¹⁸ ise ihramlının yüzünü örtmesi mübah değildir.

Başka bir örnek verecek olursak; Süfyan es-Sevrî'nin ihramlı bir kişinin avladığı avın etinden ihramlı olan kişilerin yiyemeyeceği fakat ihramsız olan kişilerin yiyebileceği görüşüdür.¹¹⁹

Hanefî,¹²⁰ Şafîî,¹²¹ Mâlikî¹²² ve Hanbelîler¹²³ ise ihramlı kişinin avladığı av hayvanının etinden ihramlı ya da ihramsız hiç kimsenin yemesinin mübah olmadığı düşüncesindedirler.

Diğer bir örnekte Süfyan es-Sevrî, “şiğâr nikâhı”nda (iki kadının, mehrsiz olarak biri diğerine mukâbil olmak üzere iki erkeğe nikahlanması) akdin sahîh fakat mehir yönüyle fesâd olduğundan, mehr-i misil verildiği takdirde bu nikahın geçerli olduğunu söyler.¹²⁴

Süfyan es-Sevrî'nin dışındaki cumhur ulemaya göre ise şiğâr nikâhı ile evlenen eşlerin cinsel beraberlikten önce veya sonra olması fark etmeksizin aralarının ayrılması gerekir. Onlara göre böyle bir nikâh geçersizdir.¹²⁵ Cumhur ulemânın bu konudaki delilleri ise: (ص) نهى عن (أنه الشغار); “Hz. Peygamber şiğârı yasakladı.”¹²⁶ şeklinde gelen rivâyettir.

Sevrî'ye göre hacda şeytan taşlamayı bitirdikten sonra cemerâtta durup dua yapılması gerekir. Bunu terk eden kimsenin bir fakiri doyurması gerekir. Fakat böyle bir kişinin ceza/dem kurbanı kesmesi ona göre daha efdaldır.¹²⁷ Diğer mezheplere göre cemeratta durup, duanın terk edilmesi sünneti terk etmek olduğundan herhangi bir şey gerekmez.¹²⁸

¹¹⁵ Muhammed b. Abidin, *Hâşiyetü Reddî'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1386, c. 2, s. 487.

¹¹⁶ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. 1, s. 518.

¹¹⁷ Muhammed Alîş, *Şerhu Menhi'l-Celîl'alâ Muhtasari eş-Şeyh Halîl*, yy., ty., c. 1, s. 504.

¹¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 3, s. 304.

¹¹⁹ Abdürrezzak, *el-Musannef*, c. 4, s. 439; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 3, s. 293.

¹²⁰ Abdülgani el-Ğanîmî, *El-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1400, c. 1, s. 210.

¹²¹ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. 1, s. 524.

¹²² Alîş, *Şerhu Menhi'l-Celîl*, c. 1, s. 533.

¹²³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 3, s. 293.

¹²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 7, s. 568.

¹²⁵ Buhari, “Nikah”, 6559, Müslim, “Nikah”, 1415.

¹²⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, c. 2, s. 43; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. 3, s. 180.

¹²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 3, s. 477.

¹²⁸ Serahsi, *el-Mebsûd*, c. 4, s. 67; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. 1, s. 508; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 3, s. 507.

Sevrî'ye göre av hayvanının avladığı avın kanından içmesinin yeme hükmünde olduğu için bunun etinden yenmesini mekruh olarak değerlendirirken,¹²⁹ diğer mezhep imamları etinden yemediği müddetçe bunun bir sakıncasının olmadığı görüşündedirler.¹³⁰

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Süfyan es-Sevri ehl-i hadis ile ehl-i rey arasında bir çizgide bulunarak, bu iki grubun yöntem ve metodlarını kullanan üçüncü bir çizgide yer almıştır. Sevrî'nin bazı kaynaklarda ehl-i hadis bazılarında ise ehl-i re'y arasında zikredilmesinin sebebi budur. Süfyan es-Sevrî bazen esercilere yakınlaşmış, bazı durumlarda da re'ycilerle aynı çizgide görüşler ortaya koymuştur. Bazen de her iki ekolün çizgisinin dışına çıkarak hükümler vermiştir. Bu yüzden Süfyan es-Sevrî'nin müstakil bir fıkıh mezhebi rükunlarını oluşturarak bu iki ekol arasında fakat Irak/Kûfe ekolüne biraz daha yakın olduğu düşüncesi isabetli görülmektedir.

Sonuç

Fıkıh ilmi Hz. Peygamber'in vefatından sonraki devirlerde gelişmesini sürdürmüş ve bu ilimde iki yüzyıl süren bir mezhepleşme süreci yaşanmıştır. II-VIII. Yüzyıllar arası fıkıhın bağımsız bir ilim dalı haline gelmesi ve mezheplerin oluşması bakımından önemli bir zaman dilimidir. Süfyan es-Sevrî (ö.161/778), fıkıh mezheplerinin teşekkül ettiği hicri II. asırda fıkıhta "müstakil bir mezhep sahibi" olarak bilinmektedir. Kurduğu fikhî mezhep hicri yedinci asra kadar devam etmiş olup, Hamdûn b. Ahmed el-Kassâr en-Neysâbûrî (ö.271/884), Cüneyd el-Bağdâdî (ö.298/911) ve Dînever şehrinden bir grubun onun mezhebine tâbî olduğu söylenir.

Süfyan es-Sevrî, Emevî devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu bir zamanda dünyaya gelmiş, bu yıkılışa tanık olmuş ve ardından kurulan Abbâsi devleti içerisinde otuz yılını geçirmiştir.

Süfyan es-Sevrî'nin babası Sa'îd b. Mesrûk (ö.126/755) tabi'înden olup, Ebû Hanife'nin hocalığını yapmış, çokça hadis rivayet etmiş, Kütüb-i Sitte yazarlarınca da sika bir ravi olarak kabul edilen birisidir. İşte Süfyan es-Sevrî hadis ve fıkıh kültürünün temelini böyle bir babadan almıştır. Süfyan es-Sevrî: "*Fakîhlerimiz İbn Şübrûme (ö.144/761) ve İbn Ebî Leylâ'dır (ö.148/765).*" diyerek fıkıhının dayandığı âlimlere

¹²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 9, s. 11.

¹³⁰ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, c. 1, s. 334; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. 4, s. 275; Ğanîmî, *el-Lübâb*, c. 3, s. 218.

işaret etmiştir. İbn Şübrüme ve İbn Ebî Leylâ'nın fıkhnı incelediğimiz zaman, bu iki fakîhin hukuk metodunun İbrahim en-Nehâ'î'ye, Nehâ'î'nin de fıkhnın da Sevrî'nin hocalarından Hammâd b. Ebî Süleyman vasıtasıyla Abdullah b. Mes'ûd'a dayandığını görmekteyiz.

Süfyan es-Sevrî birçok alanda eser vermiş büyük bir müellif olmasına rağmen, dönemindeki idareciler tarafından takip edildiği için, tarihçilerin de belirttiği üzere eserlerinin büyük bir kısmı günümüze intikâl edememiştir. Eserlerinden bir kısmının talebeleri tarafından gömülerek gizlendiği bir kısmının da yakılarak imha edildiği rivayet edilmektedir. Süfyan es-Sevrî'nin günümüze ulaşabilen fıkha dair tek eseri Miras Hukukuna dair "Ferâiz" isimli kitabı olmuştur. Bu eser; Miras Hukuku ile ilgili yazılmış ilk eserlerden ve bu literatürün günümüze ulaşan en eski örneklerindendir.

Bir kısım alimler Süfyan es-Sevrî'yi "ehl-i hadis" in temsilcileri arasında sayarken, bir kısmı da onu "ehl-i rey" in içerisinde değerlendirmişlerdir. "Ehl-i hadis"- "ehl-i re'y" ayrışmasının fikhî olmaktan ziyade itikâdî olduğunu, söz konusu ekoller arasındaki tartışmalar için "Ekoller arasındaki farklar, prensip ya da metotlar konusunda dikkate değer herhangi bir anlaşmazlığa dayanmamıştır" tezini savunarak, bu ayrışmadaki nedenlerin fikhî olmadığını, aynı zamanda "ehl-i hadis" ve "ehl-i re'y" kavramlarının, tam olarak ne demek olduğu ve kimleri ifade ettiği konusunda ilim adamları arasında bir anlayış birliğinin bulunmadığını ileri süren araştırmacılar olmuştur. Bizim de bu makalede uyguladığımız fikhî ekol ayrımı, müctehitlerin yetiştiği muhit, bölge, hoca (üstat) farklılıkları nedeniyle metodoloji (usûl-u fıkıh) farklılığından kaynaklanan bir sınıflandırmanın doğal sonucudur.

Süfyan es-Sevrî'yi salt olarak "ehl-i hadis" ya da "ehl-i rey" içerisinde değerlendirmek yerine Sevrî'nin bu iki ekol arasında müstakil içtihatlar yapabilen bir müctehit olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Zira Süfyan es-Sevrî zaman zaman re'ycilerin eserden uzaklaştıkları yerde esere yaklaşmış, esercilerin re'ye gitmediği yerlerde ise re'ye yaklaşmıştır. Bununla birlikte Sevrî, Irak ve Hicaz ekolleri arasında içtihatlar yapmış bir fıkıh alimi olmakla beraber Irak/Kûfe ekolüne daha yakın bir çizgide durmuştur.

Kaynakça

- Abdullah b. Helîl, *el-Ferâiz*, Riyad, 1410.
- Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebûbekr b. Nâfi' el-Himyerî es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbu'rrahmân el-A'zamî, Tevzî'ul-Mektebeti'l-İslâmî, yy., 1403.
- Abdülazîz el-Buhârî, Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-Esrar 'an Usûli Fahri'l-İslam el-Pezdevi*, (Birlikte; *Usûlu'l-Pezdevi*, Ebû'l-Hasan Ebû'l-Usr Fahrülislam Ali b. Muhammed b. Hüseyin Pezdevi), Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1997.
- Alîş, Muhammed, *Şerhu Menhi'l-Celîl'alâ Muhtasari eş-Şeyh Halîl*, yy., ty.
- Aykul, Abdulmu'id, Süfyan es-Sevrî ve Ceza Hukukuna İlişkin Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Anabilimdalı, Ankara, 2010.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Cevher en-Nekî', Maârifü'n-Nizâmiyye, Haydarâbad, 1344.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Cûfî, *Sahîh-i Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Begâ, Matbaatü'l-Hindiye, yy., ty.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, thk. 'Ucayl Câsim en-Nüşemî, Vezâretü'l-Evkâf ve's-Su'ûnu'l-İslâmiyye, 1985.
- Dakr, Abdülgani, *Süfyan es-Sevrî: Emîru'l-Mü'minîn fi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1415.
- Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dînî Konular 1*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Darekutnî, Ali b. Ömer, *Sünen-i Dârekutnî*, thk. Abdullah Hâşim Yemânî'l-Medenî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Me'ârif*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1970.
- Ebu'l 'Arab, et-Temimi el-Mağribî, *Tabakâtü 'Ulemâ'i İfrîkiyye ve Tûnis*, nşr. Ali eş-Şâbbî-Nâim Hasan el-Yâfi, Tunus, 1985.
- Erdem, Mehmet, "Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış" *Dinî Araştırmalar*, c. 8, sayı: 24, Öncü Basımevi, Ankara, Ocak-Nisan 2006, ss. 73-106.
- Ğanîmî, Abdülgani, *El-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1400.
- Haçkalı, Abdurrahman Haçkalı, "Ehl-i Hadis- Ehl-i Re'y Ayırışması Fıkhi mi, İtikâdi mi?", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, Server Ofset, Konya, 2003, ss. 59-68.

- Hatib el-Bağdâdî, Ali b. Sabit b. Ahmed b. Mehdî, *Târihu Bağdâd*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, ty.
- Isfehânî, Ebu Nu'aym Ahmet b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Esfiyâ*, Matbaatu's-Saâde, 1979.
- İbn Abidin, Muhammed Emin, *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1386.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, thk. Ali Şîrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Münzîr er-Râzî, *Tekaddümetü Ma'rifeti li Kitâbi'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiye, Beyrut, 1952.
- İbn Ebî Ya'lâ, el-Halîlî, *el-İrşâd fî Ma'rifeti 'Ulemâi'l-Hadîs*, nşr. M. Sa'îd b. Ömer İdrîs, Riyad, 1409.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.
- İbn Hacer el-Heytemî, *el-Hayrâtü'l-Hisân fî Menâkıbı Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, nşr. Halil el-Meys, Beyrut, 1403.
- İbn Hallikan, Şemseddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-Âyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Kahire, 1299.
- İbn Hayr el-İşbili, Ebû Bekr Muhammed, *el-Fehrese*, thk. Muhammed Fuâd Mansûr, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiye, Beyrut, ty.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim et-Temîmî el-Bestî, *Kitâbu's-Sikât*, Müessesetü Kitâbi's-Sekafiyye, Haydarâbad, 1980.
- İbn Kudâme, Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî fî Fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1403.
- İbn Mülakkîn, Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, thk. Nureddin Serîbe, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1986.
- İbn Münzir, Ebubekr Muhammed b. İbrahim, *el-İşrâf fî İhtilâfi 'alâ Mezâhibi Ehli'l-İlm*, tkdm. Abdullah Ömer el-Bârudî, el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekke, ty.
- İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1978.
- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed Mısri Hanefî, *Fethü'l-Gaffar bi-Şerhi'l-Menar, Mişkatü'l-Envar fî Usûli'l-Menar*, (Birlikte; *Menarü'l-Envar*, Ebu'l-Bereket Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endülüsî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Mugtesid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.

- İbn Sa'd Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 2001.
- İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsin, *En-Nücûmu'z-Zâhire fî Ahbâri Mısır ve Kâhire*, nşr. Muhammed Şeltût, el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-Âmme, Kâhire, 1970.
- İsmâil Paşa, Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn ve Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, Mektebetü'l-İslâmiyye ve'l-Câferî Tebrizî, Tahran, 1967.
- Joseph, Schacht, *İslâm Hukuku'na Giriş*, çev. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener, Ankara 1986.
- Kal'acî, Muhammed Revvas, *Mevsû'atu Fıkhi Süfyânî's-Sevrî*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut, 1990.
- Kanûzî, Sıddık b. Hasan, *Ebcedu'l-'Ulûmi'l-Vesyi'l-Merkûmi fî Beyânî Ahvâli'l-'Ulûm*, thk. Abdulcebbar Zekâr, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1978.
- Kâsânî, Ala'uddin Ebîbekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâ'î*, Beyrut, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zünûn 'an Esâmî'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Dârü İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcîmi Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye*, Dârü İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty.
- Kettânî, Muhammed b. Ali b. Ca'fer Bağdâdî, *er-Risâletü'l-Müstedriketü li Beyânî Meşhûri Kütübi's-Sünneti'l-Musannefe*, Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986.
- Kızılkaya, Necmettin, "Oryantalist Literatürde Ebû Hanîfe Algısı" *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Özel Sayısı, Server Ofset, sayı: 19, Konya, 2012, ss. 373-397.
- Koşum, Adnan; "Akıl (Re'y)- Nakil (Eser/Hadis) Ayrışmasının Fıkhi Boyutları", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, Servet Ofset, Konya, 2008, ss. 88-97.
- Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, (Sahnûn b. Sa'îd Rivayeti), Matba'atu's-Sa'âde, Mısır, ty.
- Meşhedânî, Hâşim Abdyâsin, *Süfyânü's-Sevrî ve Eseruhû fi't-Tefsîr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2006.
- Mu'âfa b. İmrân, Ebû Mes'ûd b. Nufeyl, *Kitâbü'z-Zühd*, nşr. Âmir Hasan Sabri, Beyrut, 1425.
- Mülakkîn el-Ensârî, Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, thk. Nureddin Serîbe, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1986.

- Müslim, Ebû Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *es-Sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- Müzenî, İsmail b. Yahya, *Muhtasaru'l-Müzenî*, thk. Mahmud Mataracî (Ümm'le birlikte), Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdirrahman, *el-Müctebâ min es-Sünen*, şrh. Celaledin Suyûtî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, ty.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb*, Mısır, Ezher, ty.
- Nîsâbûrî, Ebûbekr Muhammed b. Huzeyme b. İshâk, *Sahîh-i İbn Huzeyme*, thk. ve thc. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Mektebetü'l-İslâmiyye, Dîmeşk, 1992.
- Öğüt, Sâlim, "Ehl-i Hadis", DİA, c. 10, İstanbul, 1994, ss. 508-512.
- Özdirek, Recep; Çavuşoğlu, Ali Hakan, "Süfyan es-Sevrî", DİA, c. 38, İstanbul, 2010, ss. 23-28.
- Pezdevî, Ali b. Muhammed, *Kenzu'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl*, (Abdü'lâziz el-Buhârî'nin, Keşfu'l-Esrar 'an Usûli Fahri'l-İslâm Pezdevî içinde), Dersââdet, yy., 1308.
- Raddatz, Hans Peter Frühiislamisches Erbrecht nach dem Kitab el-Farâid des Süfyan at-Taurî, (*Süfyan es-Sevrî'nin Ferâiz İsimli Kitabından Sonra Erken Dönem İslâm Miras Hukuku*), Dâru'l-Kütübî'z-Zâhiriyye, Şam, ty, Mecmua, nr. 38, vr. 27b-37b, 1971.
- Safedî, Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, nşr. Ahmed el-Arnaût ve Mustafa Türkî, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 1420.
- Serahsî, Şemseddin b. Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1406.
- Sicistânî, Süleyman b. Dâvud Eş'as, *Risâletü Ebî Dâvud ilâ Ehl-i Mekke fî Vasfi Sünenih*, nşr. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, Beyrut, 1405.
- Suyûtî, Celâleddin Ebu'l-Fazl Kemaleddin b. Muhammed el-Huzayri, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Muhyiddin, Matbaatu's-Saâde, Mısır, 1952.
- Süfyan es-Sevrî, *el-Ferâiz*, Dâru'l-Kütübî'z-Zâhiriyye, Şam, ty, Mecmua, nr. 38.
- Sülemî, Ebû Abdirrahmân b. Hüseyin el-Ezdî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, nşr. Abdulhay Habîbî, Kâbil, 1341.
- Şafii, Muhammed b. İdris, *İhtilâfu'l-Hadis*, thk. Mahmud Mataracî, (Ümm'le Birlikte), Beyrut, ty.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihâl, İslâm Mezhepleri*, çev. Mustafa Öz, Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2005.

- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylû'l-Evtâr fî Ehâdîsi Seyyidi'l-Ahyâr Şerh-i Münteka'l-Ahbâr*, Metebetü Dâru't-Turâs, Kâhire, ty.
- Şirâzî, Ebû İshak İbrâhim b. Ali, *Tabakâtu'l-Fukahâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru'r-Râid, Beyrut, 1970.
- Şirbinî, Muhammed Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mısır, 1373.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî*, thk. İzzet Ubeyd ed-Du'âs, Mektebetü Dâru'd-Da've, Humus, 1385.
- Uyar, Ahmet, "Hadisleri/ Sünneti Anlamada Farklı Yaklaşımlar, Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y Ekolleri", *Bilimname Düşünce Platformu*, sayı: 5, Kayseri, 2004/2, ss. 29-44.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbâsîler", DİA, c. 1, İstanbul, 1988, ss. 31-48.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâvud ve Ali Ebû Zeyd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986.
- Tezkiretü'l-Huffâz*, Dâru't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, 1374.
- Zirikli, Hayrettin, *el-Â'lâm Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlmi li'l-Mülâyin, Beyrut, 1992.
- Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, çev. Ahmed Efe vd., Feza Yay, İstanbul, 1990.

